

УДК 101.9

DOI <https://doi.org/10.24195/spj2310-2896.2019.3.13>**Цибра Микола Федорович**

доктор філософських наук,
професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна

ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Під соціалізацією особистості в широкому сенсі слова мають на увазі включеність індивіда в систему суспільних зв'язків. У вузькому значенні це перелік норм, цінностей та зразків поведінки, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві.

Змінюючи соціальне середовище, індивід у практичній діяльності усвідомлює і одночасно формується як особистість. У цій домінуючій суті діалектичний зв'язок відкривається: особистістю особистості є безпосереднє оточення – суспільство.

На формування особистості діють три рівні впливу соціальної детермінації: 1) об'єктивні терміни як «загальний фон» соціальної детермінації; 2) пряме соціальне оточення як специфічний фактор; 3) внутрішній світ особистості як єдиний чинник структури соціального детермінізму. Взаємозв'язок позначених рівнів – це неспростовна діалектика об'єктивних та суб'єктивних термінів (напрямів) соціального детермінізму.

Викладене у статті представляє основні ознаки особистості як соціального типу, але не виключає необхідності врахувати інші особливості особистості. Загальні ознаки особистості визначаються впливом життєвого режиму конкретного суспільства, системи навчання та виховання, засобів масової комунікації, а також безпосереднього соціального оточення. Індивідуальна унікальність, оригінальність особистості значною мірою визначається саме умовами конкретного мікросередовища, де вона реалізується щодня.

Аналіз взаємодії особистості із соціальним оточенням дає змогу дійти висновку, що вона має порівняну незалежність, і саме тому її можна розглядати як оригінальну «мікросистему». Справа в тому, що індивід знаходиться поруч із лініями, що визначаються безпосереднім соціальним оточенням, поглинає для себе різні культурні та історичні цінності, при цьому це оточення не узгоджене між собою. Чим глибша і ширша соціально-історична перспектива особистості, тим особистість значніша, чим багатший її життєвий досвід.

Порівняна незалежність особистості з точки зору її внутрішнього розвитку визначається дією таких факторів, як праця та громадська діяльність, свідомість, соціальний статус і становище, соціальні функції, ціннісні орієнтації, структура особистості та закономірність вимог загалом.

Ключові слова: детермінізм, індетермінізм, самодетермінація, соціалізація.

Вступ. Залучення українського народу до процесу трансформації сфер суспільного життя, підвищення зацікавленості особистостей у реалізації творчого потенціалу утворюють раціональне зерно для активізації людського фактору, його потенціалу. Особистість – не тільки першочерговий об'єкт та суб'єкт соціальних змін, але й найбільш динамічний елемент, що безпосередньо впливає на еволюцію міжособових відносин, цементує або руйнує соціальну реальність.

Під соціалізацією особистості в широкому сенсі слова мають на увазі включеність індивіда в систему суспільних зв'язків. У вузькому значенні це перелік норм, цінностей та зразків поведінки, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві.

Мета та завдання. Метою статті є розгляд основних ознак особистості як соціального типу та загалом детермінант соціалізації особистості.

Результати. Змінюючи соціальне середовище, індивід у практичній діяльності реалізує і одночасно формує себе як особистість. У цій домінанті розкривається суть діалектичного зв'язку: особистість – безпосереднє оточення – суспільство.

У суспільствознавчій літературі прийнято розрізняти зовнішні обставини як об'єктивні підстави і соціальне середовище. Суть взаємодії і є життям та діяльністю особистості. Ці фактори ставлять перед індивідуумом конкретні завдання, спрощують вимоги і становлять загальний фон детермінації особистості як контингенти розвитку індивідуальності.

Процесуальна сторона детермінізму розкривається поняттям «детермінація», від лат. *determino* (визначаю). Антиподом детермінізму виступає індетермінізм. Останній розглядає волю як самостійну автономну силу.

Нагадаємо, що до переліку загальних категорій «детермінізму» належать причина і наслідок, відношення, зв'язок, взаємодія, необхідність, випадок, угода, можливість, дійсність, ймовірність, функція, кореляція, передбачення. Історично форми цих категорій змінювали одна одну, від наївної, стихійно-діалектичної, механістичної, статистичної, до сучасної, синтетичної, по суті, синергетичної. Найпереконливішими прикладами трансформації історичної детермінації є вікові обставини існування народу, ті, що й нині крають серця українців.

У механізмі самодетермінації утворюються дві різні цілісності. З одного боку, розвиток індивіда здійснюється відповідно його психічної та фізіологічної конституції, з іншого – індивід має діяти відповідно до суспільних вимог, які ще не стали фрагментом його «Я». Дві сторони самодетермінації особистості – це якісно різні взаємозв'язки з оточенням. У власних вчинках індивід виокремлюється досить пасивно. Зовнішнє спонукання стає для нього безпосереднім та найбільш відчутним. Внутрішньо особа детермінується автоматично, через актуальні переваги та прихильності до чогось. Реалізуючи себе, індивід може панувати над ними тією чи іншою мірою, долаючи автоматизм дій, відчуваючи себе творцем.

Таке відношення, або друга сторона самодетермінації, формує креативність особистості. Найпростішим прикладом цього є критичне ставлення індивіда (окремої групи) до певного стану речей, що назріли. Незадоволеність своїм існуванням призводить до низки девіантних вчинків із подачі атакваної негативом свідомості і впливає безпосередньо на поведінку громади. У таких випадках креативність одного чи кількох індивідів відіграє роль ведучого, позитивного (або тіньового) стереотипу поведінки для інших.

Фактична феєрія суспільного життя завжди складніша, ніж будь-яка опосередкована уява. Індивід у реальності зустрічається не просто з певним фактом соціальної детермінації групи, до якої він практично зараховує себе, а і з усвідомленням надзвичайної багатоманітності рівнодіючих умов об'єктивної та суб'єктивної злагожденості, нерідко з протилежними, не взаємоузгодженими прикладами образу життя та соціального досвіду.

Концепції соціального детермінізму настільки розмаїті, наскільки багатоманітна сама реальність. Якщо не залишати без уваги питання про роль суб'єктивного фактору в соціальній детермінації, то неможливо уникнути розуміння гостроти проблеми співвідношення в порівнюванні значущості суб'єктивних і об'єктивних чинників. Агенти припускають різні комбінації і системні ролі в різних моделях, тим самим модернізуючи діапазон можливих підходів.

Об'єктивні підстави та суб'єктивні резиденти можуть мати різну значущість. Вони можуть бути у числі незалежних висхідних детермінант, здатні виступати посередниками причинної взаємодії. Саме в цих суперечливих умовах соціальної детермінації відкривається можливість прояву та реалізації людяності, гуманної сторони особистості, на базі досвідного оцінювання того, що відбувається навколо. Особистість починає розуміти, що зиску від добродійності значно більше, ніж втрат. Зло контрпродуктивне по суті.

Отже, на формування особистості впливають три рівні соціальної детермінації: 1) об'єктивні умови як «загальний фон» соціальної детермінації; 2) безпосереднє соціальне оточення як специфічний фактор; 3) внутрішній світ особистості як одиничний фактор у структурі соціального детермінізму. Взаємозв'язок означених рівнів – це неспростовна діалектика об'єктивних і суб'єктивних умов (напрямів) соціального детермінізму. Це основа основ, яку корисно завжди мати на увазі.

Проблема соціальної детермінації вивчалась науковцями Л.П. Буєвою, Ф.М. Бурлацьким, І.С. Коном, Л.В. Сохань, Ю.В. Сичовим, І.Т. Фроловим, М. Бубером, Е. Фроммом та багатьма

іншими. У науковій літературі категорії об'єктивного та суб'єктивного тлумачаться «букетно», неоднозначно, відповідно до обраного питання. Об'єктивне в матеріалістичній філософії – це те, що існує поза свідомістю і незалежно від неї. На відміну від нього, свідомість, дух, розглядаються як суб'єктивна реальність, похідна від матеріальної. Ця загальновизначена сутність об'єктивного не підлягає сумніву. Суперечливі тлумачення виникають під час аналізу конкретних процесів. У ході використання необхідних категорій для порівняно приватних явищ, зв'язків, опосередкованостей викристалізуються нові усвідомлення, розробляються сучасні, певною мірою конспірологічні філософські концепції.

Відомо, що абсолютне протиставлення матеріального ідеальному можливе лише в межах основного питання філософії – теорії пізнання. В інших випадках має місце їх складна взаємодія, порівняна різниця. Наприклад, коли суб'єктом виступає особистість, тоді для неї об'єктивним буде все, що існує поза та незалежно від її свідомості і волі. Це можуть бути не тільки матеріальні, але й духовні явища, наприклад: суспільна думка, мікроклімат у громаді, колективі тощо. Якщо суб'єктом виступає колектив чи суспільство, тоді межі суб'єктивного розширюються до протиріч та узгоджень приватних питань із дійсністю.

Об'єктивні умови та безпосереднє соціальне оточення становлять реальну сукупність факторів, що мають вирішальний вплив на особистість, бо є базисом із суперечливого роду компонентів: матеріальних, політичних, ідеологічних, культурних. Ці теоретичні «інгредієнти» входять у соціальні утворення та класи, групи, трудові колективи, сім'ї. Особистість залежить від об'єктивних підстав нині так, як залежала від них в усі часи свого становлення.

Однак абсолютизувати соціальний детермінізм особистості було б необачливо. Абсолютизація характерна для фаталізму. Матеріалістична точка зору слушно виходить із порівняної самостійності особистості в суспільному житті. Під порівняною самостійністю особистості прийнято розуміти відсутність жорсткого зв'язку з умовами її існування. Порівняна самостійність безпосередньо просочується з самого процесу соціальної детермінації та особливостей розвитку людини в сучасних умовах.

Отже, проблема порівняної самостійності особистості – це не проблема фатальної приреченості «жорсткої» детермінації, а специфічність самого детермінізму. Якщо ми будемо вивчати взаємодію складних соціальних факторів з особистістю чисто механічно і не враховуватимемо активність самої особистості, то про активізацію людського фактору не може бути і мови. Вчинки, активність самої особистості сприяють кращому розумінню, у чому міститься її порівняна самостійність. Постійна незадоволеність, потреба вийти за межі сущого спрямовують особистість до утвердження своєї гідності, активізують на боротьбу за вищий рівень благополуччя, краще суспільне майбутнє.

Діяльність людини здійснюється в перетвореному «олюдненому» природному осередку, оточенні соціальному та духовному. Специфічно, що людина при цьому виділяє себе з природного середовища, протистоїть йому як об'єкту діяльності, усвідомлюючи власне до нього ставлення.

Об'єкт не залежить від суб'єкта, оскільки він реальний, існує, а не створений уявою останнього. Разом із тим ця незалежність порівняна, оскільки суб'єкт взаємодіє з об'єктом та перетворює його. Суб'єкт – активна сторона взаємодії тандему «об'єкт-суб'єкт». Проте і ця активність порівняна, оскільки суб'єкт породжений сукупністю об'єктів, в яких він діє, і його активність пропорційна його знанням про об'єкт. Взаємодіючи з об'єктом, перетворюючи об'єкт, людина і сама змінюється, збагачується знаннями та досвідом.

Демонструємо тут відмінні види соціального детермінізму, які віддзеркалюють складність системи детермінант соціальної функції людини. Доводиться враховувати взаємозалежності якісно різних структур: об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх та зовнішніх, соціальних і біологічних. Зовнішній вплив доповнюється множиною факторів внутрішнього характеру: даних психологічних, фізичних, біологічних, що в сукупності утворюють надскладну структуру детермінант, взаємопов'язаних на певних рівнях і всередині кожної. Людина не здатна змінювати, перетворювати всі об'єкти природного оточення, які належать до об'єктивних підстав.

Втім, у перспективі, вірогідно, будь-який предмет може стати об'єктом її уваги і впливу. Це, насамперед, матеріальне виробництво, яке є магістральним детермінантом активності особистості, її мети, напрямів та форм діяльності.

Тонке, лукаве та неповторювальне переплетіння елементів системи «людина – середовище», різноманітні взаємодії фізичних, психологічних, інтелектуальних, культурних, світоглядних моментів при угодах, які постійно змінюються, роблять систему «олюднення соціумом» надзвичайно складною. По суті, елементи цієї системи синергетично взаємопов'язані: соціальне середовище – людина. Відбувається постійний, двоєдиний, трансформуючий процес, при кардинальній ролі однієї зі сторін залежно від зовнішніх подій і обставин. У цьому твердженні підкреслимо, що особистість, її формування у вирішальній kwestії значно корегуються суспільством, громадою, т.т зміст особистості транспарентно залежить від соціальних умов і подій.

Світ особистості в різноманітних проявах містить, з одного боку, характеристику сукупності суспільних відносин та конкретних світоумов, з іншого – включає в себе внутрішню особистісну своєрідність, накопичений життєвий досвід, активність життєвої позиції індивідуума.

Проте сутність людини – це ще не весь її відбиток у просторі. Викладене вище відображає головні ознаки особистості як соціального типу, але не виключає необхідності врахування інших характеристик індивіда. Типові, загальні ознаки особистості детермінуються впливом життєвого укладу конкретного суспільства, системою освіти та виховання, засобів масової комунікації, а також безпосереднього соціального оточення. Індивідуальна неповторність, своєрідність особистості детермінуються значною мірою саме умовами конкретного мікросередовища, де здійснюється її повсякденна діяльність.

Аналіз взаємодії особистості зі своїм соціальним оточенням дозволяє дійти висновку, що вона має порівняну самостійність і тому може бути розглянута як своєрідна «мікросистема». Справа у тому, що окрема особистість поряд із рисами, що детерміновані безпосереднім соціальним оточенням, вбирає в себе різноманітні культурно-історичні цінності, з цим оточенням безпосередньо не зв'язані. Чим глибша та ширша соціально-історична перспектива особистості, тим значніша сама особистість, тим багатші її життєві зв'язки, вільніша вона щодо оточення. Але все це треба розуміти як певний вираз конкретних обставин, конкретної особистості і віддзеркалюючих суспільних відношень «тут і зараз», як модно інтерпретувати вдалий пасаж: «Часи не вибирають, у них живуть і помирають»!

Порівняна самостійність особистості з точки зору її внутрішнього розвитку детермінується дією таких факторів, як трудова та суспільна діяльність, самосвідомість, соціальний статус та позиція, соціальні функції, ціннісні орієнтації, структура особистості та структура потреб загалом. Як вже маніфестувалося, суспільна діяльність людини є основною ознакою, яка детермінує характер її взаємодії з іншими, тобто її порівняну соціальну самостійність.

Оволодіваючи досвідом життя, здійснюючи суспільно «епохальну» діяльність, людина забезпечує собі певне місце в громаді, авторитет та право на самостійність вирішення власних питань і висловлювання узагальнюючих думок. Однак формування внутрішніх якостей людини, що детермінують її самостійність, відбувається не тільки на тлі «зовнішньої діяльності». У цьому процесі домінантою є «внутрішня» суб'єктивна активність людини, в процесі якої вона сама конструює себе, визначає особисту лінію поведінки та дії.

Для того щоб людина була здатна усвідомити незалежність свого місця у суспільному житті, вона має виховати до необхідного стану індивідуальну свідомість. Людина стала порівняно самостійною особистістю лише через те, що вона сама змогла свідомо визначати своє ставлення до оточуючого світу і самої себе. Індивідуальна свідомість виступає одночасно і як самосвідомість. Наполегливість, дисципліна, порівняна автономія людини також детермінуються її орієнтацією на певну систему цінностей, яка у структурі особистості виступає загальним центром життєвої направленості. У ціннісних орієнтаціях акумулюється весь життєвий досвід, накопичений в індивідуальному розвитку, ними опікуються постанови багатьох життєвих питань.

Кожна людина, з огляду на власну просторову та часову обмеженість, детермінується не всією сукупністю суспільних відносин, а лише частиною з них. Між широкими можливос-

тями суспільного буття і окремою особистістю є опосередкована ланка, без урахування якої неможливо зрозуміти всю розмаїту інтегративність зв'язків суспільства та особистості. Такою ланкою є безпосередні контакти індивіда або мікрооточення.

Мікросередовище особистості – це об'єктивна соціальна реальність, що містить сукупність матеріальних, ідеологічних, культурних та соціально-психологічних чинників, які безпосередньо детермінують процес її життя та практичної діяльності. Воно окреслює різну ступінь стійкості спілкування людей та набуває таких форм, як малостійкі зв'язки між людьми, що живуть в одному дворі, на одній вулиці тощо. Однак ці крихкі спільноти не визначають соціальну значимість найближчого оточення людини. Базовою основою, як правило, стають лише ті взаємовідносини, які об'єднані загальними інтересами та цілями, людей, які знають один одного, спілкуються між собою: на виробництві – колектив бригади; у сфері суспільного життя – профспілкова, волонтерська, аматорська; у сфері навчання – учбова група; у побуті – сім'я. Існують різні об'єднання за місцем проживання. Хоч спостерігаються й інші випадки, коли довгі сюсюкання не є гарантією взаємодопомоги, а дратівливі відносини обертаються порятунком у важкі часи.

Характер диференційного впливу мікросередовища на розвиток людини значною мірою детермінується специфікою прояву її складових елементів у різних сферах суспільного життя. Різні види мікросередовища мають свої соціально-економічні особливості і тому можуть знаходитися на різних рівнях можливостей соціального розвитку. Сам по собі цей факт є відображенням соціального детермінізму, оскільки в нашій дійсності нараховується низка сфер суспільного життя, що суттєво відрізняються за темпами соціальних перетворень.

Особливості впливу безпосереднього соціального оточення на особистість визначають, яку роль відіграє вона в межах цього оточення. Один і той самий індивід може поводитись якісно по-різному, залежно від того, в якому колективі він нині працює і яку функцію виконує. При цьому кожна людина має множину різноманітних соціальних ролей, і залежно від зв'язків, що складаються, в одному місці вона виконує перші ролі, в іншому – другорядні, в третьому – зовсім незначні. Вплив мікросередовища стає дієвим фактором розвитку особистості залежно від того, через які психологічні властивості людини, що утворились раніше, вони розколюються. Важливо брати до уваги й етап вікового розвитку особи. Ступінь вимоги соціального кола «править бал». Людина намагається пристосуватись, «кроїть себе під», що поступово входить у структуру власних потреб індивіда.

Вплив мікросередовища на розвиток особистості нерідко відбувається в негативних фактах, випадках різних соціальних девіацій. Як відомо, самі по собі суспільні принципи, на кшталт відомих гуманістичних десяти заповідей, не породжують негативних явищ у свідомості та поведінці людей. Ці явища частіше за все породжуються певними обставинами, що складаються в тому чи іншому середовищі. В умовах суспільної трансформації, тотального зубожіння народу важко вести розмову про гуманізм, милосердя, доброту, хоч це вкрай необхідно.

Суспільні негаразди нині стали одним із вирішальних факторів впливу на особистість. Одні «прогинаються» і йдуть проти свого народу, за «руський мир», за царя-пахана. Інші страждають, але борються за свій народ, за дітей, за майбутнє. Приклади – майдани, фронти, широкий волонтерський рух у державі і світі. Але все це має неоднозначний вплив на психіку людини: наслідки залежать від багатьох складників, від підтримки суспільних закладів державою, ближнім оточенням. Ступінь соціальної активності в громадській адекватності.

Можливість негативного впливу на людину різних проявів мікросередовища можна пояснити також певним відставанням розвитку різних сторін суспільного життя, недоліками систем суспільного контролю, невисоким рівнем організаційної та виховної роботи тощо. Зворотний вплив особистості на найближче соціальне оточення віддзеркалюється у всіх видах практичної діяльності. Особливо наочний вплив індивіда на оточуюче середовище розкривається у взаємодії з так званім неформальним колом (колом друзів, сусідів, родичів, членами родини, зібранням людей за інтересами тощо).

У таких обставинах окрема людина здатна сприяти укріпленню одних зв'язків, суттєво змінювати їх зміст та спрямованість, щось, як вплив, послаблювати, щось залишати поза увагою. Зрозуміло, в зміні тієї чи іншої соціально-психологічної атмосфери проблема за лідерами, за особистостями, що здатні підняти людей на добродійність і водночас бути придатними до контролю, відповідальними за майбутнє тих, «кого приручили». Палітра суб'єктивних чинників, що детермінують особистість, доволі широка. Є різні підходи, різні погляди на структуру суб'єктивних детермінант особистості. На нашу думку, вона складається з таких елементів: 1) моральні детермінанти особистості: переконання, інтереси, ідеали; 2) досвід: звички, вміння, знання, навички; 3) психологічні детермінанти: воля, почуття, сприйняття, мислення, емоції, пам'ять; 4) біопсихологічні детермінанти: темперамент, стать, вік; 5) поведінка: вчинки, стиль дій, потреби тощо; 6) ірраціональні детермінанти: індивідуальне та колективне позасвідоме.

Цей підхід здається системним, найбільш адекватним. Однак класифікацій детермінант особистості може бути безліч, найбільш вдалі у підвалинах психологічної детермінанти. Людина має з десяток первинних емоцій: допитливість, насторога, задоволеність, гнів, ніжність, дружельюбність, огида, покора, жах тощо. Наша психологічна освіченість слабка, ми нерідко плутаємо почуття та емоції, не відчуваємо різниці. Мало попрацювала тут і наша наука. У психології почуттів безліч «білих плям» та приблизностей, різною у вихідних поняттях, наприклад, чим відрізняються між собою почуття та емоції? Що ними рухає? Які закони тут керують?

Психологія почуттів ще далека від педантичної науки, хоч позиціонувала себе початково «як точна». Великий голландський філософ Б. Спіноза ще у XVIII ст. намагався створити «геометрію почуттів», побудувати науку про почуття за подобою геометрії. У відомого психофізіолога П.В. Симонова є теорія, за якою сила емоцій, потреб прямо пропорційна інформації про те, наскільки їх можна задовольнити. Емоція потрібна людині як кресало її енергії, вона будить власні сили, виводить до дії резерви.

Керувати емоціями та почуттями – досить складне завдання. Давно відомо, що найважча влада – то влада над собою. Емоції і почуття виховувалися протягом довгого еволюційного періоду, щоб досягти сучасного досконалого рівня. Емоційний стан первісної людини не зрівняний із витривалістю психіки нашого покоління. Перша, пристосувальна функція емоцій змінилася з аварійного режиму на сигнальний. Третя функція емоцій – навчальна, або спонукальна. Всі вони використовуються у процесі навчання, набуття досвіду, як позитивного, так і негативного, залежно від обставин. А четверту функцію емоцій можна визначити як оціночну.

Паралельно з вдосконаленням нервової системи у процесі еволюції, ситуаційна пристосованість індивіда поступово підвищується. Емоції мало-помалу інтелектуалізуються. Обробка інформації, яка починається на емоційному, сигнальному рівні, першопочатково звужує простір до конче необхідного, потім свої повноваження переводить на виконання логічних платформ свідомості. Вони детермінують подальші вчинки і разом із тим зворотно впливають на емоції, виховуючи нові якості системи почуттів.

Інколи виникає неузгодженість у ситуаціях. Програми спричиняють прорахунки, в особи можуть виникати навіть психічні розлади. Механізм емоцій, успадкований нами від пращурів, досить вразливий. Помітно незброєним оком, що повної відірваності від тваринного світу в поведінці людини, не існує. Чимало емоцій мають спільні характеристики: жах, лють, розпач, задоволення тощо. З іншого боку, очевидно, що втамування простих вітальних потреб давно не задовольняє особистість у повному обсязі. Прийнято вважати, що емоції у процесі еволюційного детермінування людини виникли раніше за почуття, котрі вимальовувалися пізніше, лише при взаємодії емоцій і розуму.

Терміном «емоційний стан» користуються як прихильники поняття «емоція», так і ті, хто, відповідно, визнає просто термін «почуття». Почуття – це одна з форм відображення дійсності, що детермінує суб'єктивне відношення людини до задоволення власних потреб, відповідності (і навпаки) об'єктивних явищ власним уявленням. Таким чином, емоції і почуття намагаються досліджувати окремо, відмежовано.

Значна частина потреб індивіда формується вихованням, прищеплюється суспільством. Щось надходить від тандему з розумовою діяльністю. Здебільшого потреби персони характеризують як нужду. Запити індивідуальності є об'єктивною властивістю виживання. Є ціла низка наукових досліджень фахівців із цієї проблеми, наприклад, роботи А.І. Вишняка, А. Маслоу та інші. Об'єм і кількість потреб особистості визначається загальним станом культури. Система вимог особистості – це сукупність типів, класів потреб, взаємопов'язаних на підставі певної субординації, що має власні закономірності формування. Система потреб особистості описується як надскладна структура.

Якщо вдатися до простої аналогії, то структуру потреб можна уявити у вигляді піраміди, яка гострою верхівкою тримається на блоці вітальних потреб, що слугують фундаментом. Вони в кожній живій особі однакові, різниця лише в можливостях. Сюди можна додати відмінності вікові, етнічні, релігійні, культурні тощо. Тіло піраміди – соціальні потреби, які мають тенденцію до зростання у ширину та висоту. Це опосередковується можливостями суспільства у задоволенні означених потреб. Наприклад, первісне суспільство і сучасне. Навіть у сучасному суспільстві є певна межа в задоволенні соціальних потреб. Духовні потреби найбільш вразливі з точки зору їх матеріального забезпечення. Взагалі цілком задовольнити кожного індивідуума неможливо. Потреби набирають потужності, розкручуються за законом постійного підвищення попиту.

«Піраміду» розбудовує кожен індивід, завжди спираючись на вітальний фундамент. Піраміда потреб постійно піддається різноманітним навантаженням: це соціально-політичні, економічні, культурологічні, правові, моральні та ментальні детермінанти. Чим вищою є піраміда, тим складніші процеси на неї впливають, намагаючись її зруйнувати. Для запобігання руйнації існують п'ять базових потреб, що каркасно пронизують всю конструкцію. Це потреби в праці, спілкуванні, пізнанні, безпеці та самоствердженні.

Якщо в індивіда занижений поріг попиту у праці (мовляв, працюєш багато – нема коли жити, працюєш мало – нема за що жити), то жодного благополучного зиску немає у трударя. Або не тягне до пізнання, спілкування чи безпеки – в усіх випадках відбувається певна деформація особистості. Страждають особистісні параметри і зазнає шкоди суспільство загалом. Для запобігання або лікування аберацій суспільство створило відповідні інститути: від навчальних і правових – до медичних і пенітенціарних.

Особлива роль серед базових потреб належить потребі у самоствердженні, сутністю якої є особлива добротворча ментальність, моральність, людяність вчинків і дій. Самоствердження особистості може бути охарактеризоване як ідеальна представленість індивіда в інших людях, тісний зв'язок між собою і громадою як фрагментами соціального цілого. Це свідомо опосередковується ініціативною та ефективною громадською діяльністю. Притаманна кожному, ця потреба окреслюється дією загальносоціологічного закону розвитку особистості, прагненням до спілкування й уособлення, утвердження своєї індивідуальності, унікальності свого «Я».

Кожне людське почуття, кожен вчинок фактично детермінуються потребами. Задоволення потреб викликає втіху всіх параметрів бажання. Прикrostі викликають фрустрацію, стреси, депресії, страждання, руйнують особистість, інколи – незворотно. Взаємовідносини між потребами та іншими проявами психічного життя можна окреслити схематично. Бажання завжди спрямовані на конкретні об'єкти зовнішнього світу. Це своєрідний «психологічний паром» між почуттями і розумом: потреба – почуття – бажання – думка – вчинок.

Як правило, індивід не усвідомлює всього ланцюга загалом. На четвертій ланці цієї послідовності (думки) виникає певна конкретна мета. Далі індивід відчуває слухний момент для усвідомлення мети. Мета, ціль здаються відправним пунктом, спонуканням до діяльності. Почуттєва детермінація діяльності, як правило, залишається поза межами аналізу. Водночас вчинки впливають із дій, потреб, почуттів, а вже потім відбувається їх усвідомлення. Мислення – важливий проміжний фазис: від потреби до її реалізації. Думка – це форма дії. Бажаєш змінити психічний стан – зміни думку.

Якщо не залишати без уваги питання про роль суб'єктивного фактора в соціальному детермінізмі, то неможливо уникнути висновку, що це вкрай актуальна проблема співвідношення порівняльної значущості суб'єктивних і об'єктивних факторів. Саме фактори санкціонують різні комбінації і системні ролі у різних моделях, розширюють діапазон можливих варіацій. Суб'єктивні і об'єктивні фактори можуть мати рівну значущість. Вони здатні відігравати роль незалежних вихідних детермінант або ж виступати посередниками іншого причинного впливу.

По-перше, специфічною особливістю детермінізму в соціальному житті здається те, що цілі, які свідомо ставить перед собою людина, є необхідною опосередкуючою ланкою ланцюга причин та наслідків. Вибір, як діяти, люди роблять самі, і роблять його під впливом усвідомлення й аналізу обставин, що склалися, та цілей, до яких вони прагнуть. Думка, що світ треба сприймати таким, який він є, веде до приниження людини, перетворення її на фактор розвитку, але не на мету.

По-друге, сутність детермінізму як вчення в тому, щоб в універсальному закономірному зв'язку, що є між предметами та явищами, виділити ті з них, які характеризують самі предмети та явища. Її взаємозалежність і взаємозбагачення очевидні. Детермінізм визначається як філософське вчення про залежність речей, подій, процесів і станів від факторів, якими вони визначені у своєму існуванні. Аналіз детермінації важливий для темперології, тому що саме в ній вирішується сутність часової послідовності подій та їх відображення в мисленні.

По-третє, головна особливість соціального детермінізму в тому, що його об'єктом виступає діяльність людей, оскільки причинні зв'язки в суспільстві реалізуються тільки через їх діяльність. Соціальний детермінізм не відгороджений від природного детермінізму непереборним муром. Людина народжується соціумом, я – це ми! Свідомо і те, що особистість не лише соціальна, але й біологічна, природна, її існування завжди залежить від оточення.

По-четверте, проблема соціальної детермінації залишається однією з найбільш змістовних та плідних для суспільних наук. В умовах трансформації різних сторін суспільного буття з'являється змога позбавитися зайвого ідеологізаторства. Давно назріла необхідність використати принцип детермінізму як інструмент соціального пізнання, що має об'єктивну евристичну цінність. Визнання принципу детермінізму наріжним у вивченні особистості дасть змогу по-новому оцінити та переосмислити інструментарій впливу на свідомість особистості, яка страждає нині від невизначеності, як ніколи, здатність до самооцінки та самоконтролю. Ці якості людини мають важливе значення для управління собою, детермінують її, забезпечують певну соціальну самостійність.

Висновки. Таким чином, у реальності поведінка особистості визначається її соціальним статусом, який сприймається як комплекс важливих соціальних ознак, що всебічно характеризують місце і стан людини у колективі, товаристві, громаді та суспільстві загалом. Сам стан людини в соціальному житті детермінується системою прав та обов'язків.

Діяльна, суб'єктивна сторона статусу виступає у вигляді позиції особистості, складної системи її різноманітних відношень, установок, мотивів та цілей, що в повсякденності реалізуються у цілому комплексі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бауман З. Текучая современность. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 88 с.
2. Буданов В.Г. Методология синергетики в постклассической науке и в образовании. Москва, 2007. 300 с.
3. Буева Л.П. Человек: деятельность и общение. Москва : Мысль. 1978. 216 с.
4. Бурлацкий Ф.М. Новое мышление: Диалоги и суждения о технологической революции и наших реформах. Москва : Политиздат, 1988. 334 с.
5. Вишняк А.И. Личность: состояние трудового потенциала и системы потребностей (социологический анализ). Киев : Наукова думка, 1986. 140 с.
6. Капрара Дж., Сервон Д. Психология личности. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 640 с.
7. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 335 с.
8. Коган Л.Н. Цель и смысл жизни человека. Москва : Мысль, 1984. 252 с.

9. Симонов В.П. Созидающий мозг. Нейробиологические основы творчества. Москва : Наука, 1993. 230 с.
10. Сохань Л.В. Жизнь как творчество (социально-психологический анализ) / В.И. Шинкарук, Л.В. Сохань, Н.А. Шульга и др. Киев : Наукова думка, 1985. 300 с.
11. Сычев Ю.В. Микросреда и личность: Философские и социологические аспекты. Москва : Мысль, 1974. 192 с.
12. Бубер М. Два образа веры. Москва : ООО «Фирма «Издательства АСТ», 1999. 592 с.
13. Фромм Э. Человек для себя. Минск : ООО «Попурри», 2000. 672 с.
14. Цибра М.Ф. Метанойя. Одеса : Астропринт, 2006. 203 с.
15. Цибра Н.Ф. Самоутверждение личности (социально-философский анализ). Киев : Одесса : Выща шк. Головное изд-во, 1989. 192 с.
16. Maslow A. Motivation and Personality. NY : Harper, 1970.

REFERENCES

1. Bauman S tekuchaya sovremennost. SPb. : Piter, 2008, 88 s.
2. Budanov V.G. Metodologiya sinergetiki v postklassicheskoy nauke i v obrazovanii. Moskva, 2007. 300 s.
3. Buyeva L.P. Chelovek: deyatelnost' i obshcheniye. Moskva : Mysl', 1978. 216 s.
4. Burlatskiy F.M. Novoye myshleniye: Dialogi i suzheniya o tekhnologicheskoy revolyutsii i nashikh reformakh. Moskva : Politizdat, 1988. 334 s.
5. Vishnyak A.I. Lichnost: sostoyaniye trudovogo potentsiala i sistemy potrebnostey (sotsiologicheskii analiz). Moskva : Naukova dumka, 1986. 140 s.
6. Kaprara Dzh., Servon D. Psikhologiya lichnosti. SPb. : Piter, 2003. 640 s.
7. Kon I.S. V poiskakh sebya: Lichnost i yeye samosoznaniye. Moskva : Politizdat, 1984. 335 s.
8. Kogan L.N. Tsel i smysl zhizni cheloveka. Moskva : Mysl', 1984. 252 s.
9. Simonov V.P. Sozidayushchiy mozg. Neyrobiologicheskiye osnovy tvorchestva. Moskva : Nauka, 1993. 230 s.
10. Sokhan L.V. Zhizn' kak tvorchestvo (sotsial'no-psikhologicheskii analiz) V.I. Shinkaruk, L.V. Sokhan', N.A. Shul'ga i dr. Kyiv : Naukova dumka, 1985. 300 s.
11. Sychev YU.V. Mikrosreda i lichnost': Filozofskiy i sotsiologicheskii aspekty. Moskva : Mysl, 1974. 192 s.
12. Buber M. Dva obraza very. Moskva : ООО «Фирма «Издательства АСТ», 1999. 592 с.
13. Fromm E. Chelovek dlya sebya. Mn : ООО «Попурри», 2000. 672 с.
14. Tsibra M.F. Metanoyya. Odessa : Astroprint, 2006. 203 с.
15. Tsibra N.F. samoutverzhdeniya lichnosti (sotsial'no-filozofskiy analiz). Kiyev: Odessa : Vyshecha shk. Golovnoye izd-vo, 1989. 192 с.
16. Maslow A. Motivation and Personality. NY : Harper, 1970.

Tsybra Nikolay Fedorovich

Doctor of Philosophy,

Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Management of Socio-Cultural Activity
of the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University

named after K. D. Ushynsky"

26, Staroportofrankivska St., Odesa, Ukraine

DETERMINATES OF SOCIALIZATION OF PERSONALITY

Under socialization of personality in wide sense of word mean plugged of individual in the system of public connections. In more narrow value is the list of norms, values and standards of behavior of necessary for successful vital functions in society.

Changing a social environment, an individual in practical activity will realize and simultaneously forms itself as personality. In this dominant essence of dialectical connection opens up: persona lity is direct surroundings – society.

Objective grounds and subjective residents can have different meaningfulness. They can be in the number of independent ascending determinate, capable to come forward as mediators of causal

co-operation. Exactly in these contradictory terms of social determination, possibility of display and realization of humaneness, humane side of personality is opened, on the base of an experience evaluation of that takes place around. Personality begins to understand that to the benefit from charity considerably anymore, than losses. Evil – counterproductive essentially.

On forming to personality three influence levels of social determination: 1) objective terms, as a “general background” of social determination; 2) direct social surroundings, as a specific factor; 3) the inner world of personality, as a single factor in the structure of social determinism. Intercommunication of the marked levels is irrefutable dialectics of objective and subjective terms (directions) of social determinism. It is basis of bases, that useful always to bear in a mind.

The analysis of co-operation of personality with the social surroundings a conclusion allows to do, that she has relative independence and that is why can be considered as an original “microsystem”. On the right in that an individual is next to lines, that determined by direct social surroundings, absorbs for itself various cultural and historical values, with this surroundings of unconnected. Than deeper and more wide social-historical prospect of personality, the personality is more considerable, the more rich her vital copulas, more free she in relation to it.

Relative independence of personality from the point of view of her internal development, determined by the action of such factors as labor and public activity, consciousness, social status and position, social functions, valued orientations, structure of personality and pattern of requirements on the whole. As already manifesto, public activity of man is a basic sign that determines character of her co-operating with other, id est her relative social independence.

Key words: *determinism, indeterminism, selfdeterminations, socialization.*